



UNIVERSITÄTS-  
BIBLIOTHEK  
PADERBORN

## Universitätsbibliothek Paderborn

### **Brevis Et Vtilis Commentarivs In Priorem Epistolam Pauli ad Corinthios, & in aliquot capita secundæ**

**Melanchthon, Philipp**

**Vitebergæ, 1561**

**VD16 M 2618**

Secvndæ Epistolæ Ad Corinthios Argvmentvm.

**urn:nbn:de:hbz:466:1-36296**

SECVNDÆ EPI  
STOLÆ AD CORIN-  
THIOS ARGV-  
MENTVM.



EMPER IN CONSPĒ-  
ctu sit discrimen Legis & Eu-  
angelij, & sciamus non tan-  
tum historias peregrinatio-  
num Pauli & præcepta mo-  
ralia in eius scriptis quærenda esse, sed lon-  
gè aliam sapientiam de filio Dei, & de eius  
beneficijs, de remissione peccatorum, de  
miranda collectione Ecclesiæ, & de uita  
æterna. Sed tamen ijs, qui doctrinam Ec-  
clesiæ rectè didicerunt, utile est etiam tem-  
pora & seriem historiæ nosse. Ut igitur  
consideremus, quo tempore primum ue-  
nerit Paulus Corinthum, & quando po-  
stea scripserit Epistolas ad Ecclesi-  
as eius loci, ordine utcunque  
distribuam annos.

*Anni*

PRÆFATIO IN II. EPIS;

*Anni à conuersione Pauli.*

Anno An: post  
Chri= conuer=  
sti: sionē.

- |     |     |   |
|-----|-----|---|
| 35. | 1.  | Annus Pauli Conuersionis<br>Annus à natali Christi 35.              |
| 36. | 2.  | Iuit Paulus in Arabiam.   |
| 37. | 3.  |   |
| 38. | 4.  |   |
| 39. | 5.  | Iuit in Tharsum Acto: 9.  |
| 40. | 6.  |   |
| 41. | 7.  |   |
| 42. | 8.  | Barnabas ex Tharso duxit<br>Paulum Antiochiam Act: 13.              |
| 43. | 9.  |   |
| 44. | 10. | Iuit in Cyprum Act: 13. Vbi<br>auditor fuit Sergius procon-<br>sul. |
| 45. | 11. | Profectus in Pergen & Iconi-<br>um Act: 14. & uicinas urbes         |
| 46. | 12. |   |
| 47. | 13. |   |
| 48. | 14. |   |
| 49. | 15. |   |
| 50. | 16. |   |
| 51. | 17. | Synodus Ierosolymę, cui Pau-<br>lus interfuit.                      |

Recit

Anno An: post

Chri: conuer:

52. 18. Rediit in Iconium & Lystram,  
ubi Timotheum sibi adiunxit,  
& traiecit in Macedoniam, &  
fuit Corinthi.

53. 19.

54. 20.

55. 21. Rediit in Asiam, & fuit bien-  
nio in Epheso.

56. 22.

57. 23.

58. 24. Rediit Paulus in Macedoni-  
am, prius peragrata Phrygia,  
& finibus Galatum. Cumq;  
uenisset in Macedoniam, sicut  
hic inquit se ex Troade traie-  
cisse, scripsit in Philippis utran-  
que Epistolam ad Corinthios  
non longo interuallo, Po-  
stea rediit in Asiam, ac uenit  
Mytilenem, item in Samum  
& Miletum.

59. 25.

60. 26.

61. 27.

62. 28.

63. 29.

Circa

PRÆFATIO IN II. EPIS.

Anno An: post

Chri: conuer:

64. 30. Circa hoc tempus fecit Paulus iter postremum Ierosolimam, inde missus est Romam captiuus.

65. 31.

66. 32. Paulus Romam missus, fuit biennium in domo conducta Acto: ultimo. De reliquo tempore non scribitur, sed tamen consentaneum est eum Romam mansisse usque ad annum penultimum Neronis, quo interfectus est, quia non legitur alia Pauli itinera, postquam Romam uenit. Et illud reuerentissimum quum tempus breue est.

67. 33.

68. 34.

69. 35. Interfectus Paulus a Nerone anno 13. Neronis,

70. 36. Decimus quartus Neronis quo Nero sibi consciiuit mortem.

Hanc breuem recitationem addidi, in qua præcipua itinera recensentur. Nam omnia certò in singulos annos distribui non

non possunt. Ac adparet annis posterioribus Claudij ac deinde Neronis tempore sæpè eadem Asiæ & Græciæ loca peruagatum esse.

Videmus autem in priore Epistola multas materias complexum esse, quia ita fit, constituta Ecclesia, non diuturna tranquillitas manet, sed Diaboli insidijs & uanitate ingeniorum turbatur. Ita cum Corinthi orta essent dissidia, & multæ quæstiones motæ, de coniugio, de usu libertatis Euangelicæ, de consuetudine cum nouerca, de conuiujs apud amicos redeuntes ex sacrificijs, de resurrectione & aliæ, Paulus grauitè ad singulas quæstiones respondit, & ostendit se magno dolore affici propter scandala. Cum igitur Corinthij responderent, & signa emendationis ostenderent, Paulus nunc respondet lenius, ac primum excusat se, quod nunc non accedat ad eos, inquiens se uenturum esse tempore minus tristi.

In secundo capite iubet recipi lapsum, qui consuetudinem habuerat cum nouerca. Id exemplum obseruandum est, contra Nouatianos, quia manifestè docet lapsos à peccato absoluendos & recipiendos esse.

**T** In tertio

PRÆFATIO IN II. EPIST.

In tertio capite generaliter concionatur de efficacia ministerij Euangelici, & de discrimine Legis & Euangelij, & de cruce

Hæc commemoratio præcipuè necessaria fuit, & semper in Ecclesia necessaria est. Vt enim olim ante aduentum Messie Iudæi multi, qui inter gentes uixerant, ut Daniel & alij, adiunxerant sibi auditores alij recte tradentes doctrinam de Messia, alij tantum de externa disciplina Legis concionantes: Ita Pauli tempore multi Iudæi adhuc inter gentes auditores habebant quos tamen tantum de externa disciplina Legis docebant. Hi cum audirent à Paulo doceri Messiam uenisse, & politiam Iudaicam interituram esse, & homines non mereri remissionem peccatorum lege non esse iustos lege: Execrabantur hanc nouam doctrinam, pugnantem cum opinionibus, quas antea tradiderant ipsi, cum docuissent Ethnicos, uenturum Messiam, qui uno imperio omnes gentes in toto orbe terrarum cõiuncturus esset, & perfecturus, ut eodem modo, uidelicet lege Moyse uerum Deum, Idolis abolitis, inuocarent. Eandem opinionem multi Pseudoapostoli confirmabant. Cum autem Paulus aliter doceret, Iudæi passim ei aduersabantur & hoc

& suos auditores contra eum concitabant. Et alioqui Ethnici cæteri abhorrebant à nouo genere doctrinæ, & nolebant Idola taxari.

Opponit igitur clamoribus Iudæorum & Pseudoapostolorum hanc longam concionem de discrimine Legis & Euangelij, & de efficacia ministerij Euangelicij, & de cruce, quasi dicat, etsi antea Iudæi uos docuerunt de Lege, & Idola damnauerunt, & utcunq; de disciplina Legis concionati sunt: tamen Euangelium alia doctrina est, ostendit donari remissionem peccatorum, non propter Legem, sed propter Messiam, & simul effundi Spiritum sanctum in corda credentium, & inchoari æternam iusticiam & uitam, & exhiberi iam bona æterna, quorum umbræ in Lege propositæ fuerunt. Et hæc reuera fiunt uoce nostri ministerij, cui Deus testimonia addit manifestis miraculis, quanquam subiecti sumus cruci, & non possumus delere gentes, ut Moyses & Iosua occupabant Cananæam, & ut Iudæi existimant, Messiam armis domituum esse gentes.

Hac occasione disputationum Pauli considerata, intelligi potest, quare has conciones instituerit, & quid uelit docere. Ideo



PRÆFATIO IN II. EPIS:

in tertio capite hanc maximè memorabilem sententiam proponit: Lex est littera & ministerium mortis, sed Evangelium est ministerium Spiritus. Hæc uox noua erat Iudæis, qui antea gratias utcunq; de disciplina docuerant, & sæpè in Ecclesia fuit ignota, & nunc Machi & similes ab ea abhorrent. Vt autem prophetarum tempore semper alii fuerunt huius doctrinæ illustratores: hæc propria uox est Apostolorum, ostendere discrimen Legis & Euangelij, & immensa bonitate Deus subinde in Ecclesia renouat hoc discrimen. Extincta fuit lux interpretationibus Origenis, qui dixit homines iustos esse Lege, id est, disciplina morali, & literam tantum interpretatus est, Ceremonias externas, & Spiritum allegorias. Postea Augustinus errorem latè sparsum taxauit, & ostendit, litteram esse, & Ceremonias & opera moralia, quæ fiunt humana diligentia, non Spiritu sancto uiuificante corda in ueris pauperibus. Spiritum uerò esse ipsum Spiritum sanctum, uiuificantem corda in ueris pauperibus, & inchoantem in nobis iustitiam & uitam æternam, & illa bona ipsa præstantem, quæ significantur in lege.

Ita post Augustinum aliqui fuerunt,  
& recens Lutherus, qui discrimen illud Le-  
gis & Euangelij, & literæ ac Spiritus reno-  
uarunt.

Commoratur in hoc discrimine Pau-  
lus à tertij capitis initio usq; ad sextum ca-  
put, & miscet doctrinam & consolationes,  
quæ quidem ex doctrina necessariò se-  
quuntur.

Primum discrimen ministerij Legis &  
ministerij Euangelici sumitur à proximis  
effectibus. Ministerium Legis, sine uoce  
Euangelij, est tantum ministerium mortis,  
id est, aut est politica disciplina, quæ est  
externa gubernatio & frenum potentia lo-  
comotiuæ, ut nominamus: Aut est iudi-  
cium, quo Deus ostendit in corde homi-  
nis horrendam iram aduersus peccatum,  
de quo iudicio dicitur Esaiæ 38. Sicut  
Leo contriuit omnia ossa mea. Et Paulus  
Ro: 3. ait: Per Legem cognitio peccati.  
Item. Lex iram efficit, quia Deus hanc  
noticiam in homine post lapsum uoluit  
reliquam esse, ut per eam regatur externa  
disciplina, & deinde ut sit uox sententiæ,  
qua Deus monstret iram & condemnatio-  
nem. Manifestum est autem non solum

T 3 non

PRÆFATIO IN IL. EPIST.

non tolli peccatum & mortem, iudicio illi  
& sensu iræ Dei, sed etiam hunc ipsum sen-  
sum iræ Dei esse pauores, & dolores tribu-  
ores ipsa morte corporis, & initium æter-  
narum pœnarum, nisi uoce Euangelij per  
filium Dei homo liberetur, sicut scriptum  
est: Aculeus mortis peccatum est, Poter-  
tia peccati Lex. Gratia autem Deo, quæ  
dat nobis uictoriam per Dominum nos-  
trum Iesum Christum. Præterea discipu-  
na externa nec tollit peccata, nec meretur  
remissionem peccatorum, nec est impletio  
Legis.

Sed Euangelium est ministerium Spiritus,  
ut hic in capite tertio dicitur, id est  
est Vox, qua Deus credenti remittit pec-  
cata propter filium, & dat Spiritum san-  
ctum, quo corda in illo sensu iræ Dei in  
pauoribus eriguntur, & ex doloribus in-  
ferorum eripiuntur, & sentiunt pacem &  
læticiam in Deo, & initia uitæ æternæ.

Alterum discrimen est ab ulterioribus  
effectibus, & modis, qui accedunt. Legem  
promulgata, constituitur politia Moysi, &  
adduntur gloriosæ liberationes corporales,  
eductio ex Aegypto, & multæ admiranda  
uictoriæ, repressio cursus solis, &  
alia incurrentia in oculos multarum gentium.

tium, & quæ proderant uniuersæ multitudi-  
dini, sanctis & non sanctis.

Euangelij uerò promulgatio non ha-  
bet similem politicam gloriam, nec con-  
stituit politicam mundanam, sed colligit  
alibi alios auditores in diuersis politijs, &  
est ministerium, quo in eis inchoantur iu-  
sticia & uita æterna. Interea uero in hac  
mortali uita manent auditores subiecti  
cruci, & ingentibus ærumnis. Hac spe-  
cie autem ualdè alienantur animi homi-  
num ab Euangelio, Absurdissimum enim  
uidetur, hos dispersos homines sine poli-  
tia, sine certa sede, sine certo imperio, sine  
præsidijs, qui passim à quibuslibet interfi-  
ciuntur, esse populum Dei. Nec consen-  
taneum est, cum Moyse tam pulchram  
politicam constituerit, Messiam nullum cer-  
tum hospitium suis tradere.

Hæc absurda semper omnes homi-  
nes mouent. Sed Paulus respondet, Mini-  
sterio Euangelij afferi bona nequaquæ pe-  
ritura, ut intereunt politica: Sed æterna, &  
ait, huic uoci etiam addi testimonia, ut re-  
suscitationes mortuorum, & alia miracu-  
la. Et consolatur Ecclesiam dulcissimo ar-  
gumento ex Minore sumpto.

T 4 Cum

PRÆFATIO IN II. EPIS:

Cum fuerit magna gloria & confex-  
uatio politiæ, quæ in promulgatione Le-  
gis instituta est, quæ tamen fuit res inter-  
tura: Conseruabitur haud dubiè etiam Ec-  
clesia, & erit maior eius gloria, etiam si illa  
similiter hæc fiunt.

Post has collationes Legis & Euan-  
gelij, cum hoc ministerio Messia non con-  
stituatur regnum politicum, ut Iudæi som-  
niarunt, & Ecclesia in diuersis Imperijs, &  
in persecutione colligatur: necesse est do-  
ceri Ecclesiam de cruce, & de uentura li-  
beratione in uita æterna. Addit igitur  
Paulus in capite 4: & 5. conciones de  
cruce, & de uita æterna, Et inserit insignes  
sententias de cæteris Euangelij membris,  
qualis hæc est in fine 5. capituli, quæ est  
tanquàm Epilogus superiorum: De Chri-  
sto legatione fungimur, tanquàm Deo  
adhortante per nos, & precamur no-  
mine Christi, Reconciliamini Deo.  
Eum enim, qui non nouit peccatum,  
pro nobis fecit peccatum, ut nos fiat  
iusticia Dei in ipso. Et si autem  
tota lectio plena est doctrinae necessariae,  
tamen hæc sententia præcipuè digna est  
consideratione, quia & ministerij dignitas

tem illustrat, & postea splendidissimis figuris concionatur de redemptore. Duæ sunt hic adpellationes, altera peccati, altera iusticiæ Dei. Nihil autem tristius nominari potest, quàm peccatum, quia est malum, cui Deus horribiliter irascitur, & quod horribiliter damnatum est à Deo.

Rursus nihil gloriosius & melius est, quam iusticia Dei, id est, quiddam placens Deo, & congruens cum uoluntate Dei, & uiuens luce & uita æterna diuinitus donata. Considera igitur hoc loco permutationem.

Filius Dei est sine peccato, sicut hic dicitur, non nouit peccatum, id est, non habet, non uult ullum malum pugnans cum uoluntate Dei, sed & essentia est iustus, & habet deinde obedientiam perfectam, qua se subijcit æterno patri assumpta humana natura, & hac obedientia Legi satisfacit, & soluit  $\lambda\upsilon\ \xi\alpha$  pro nobis, sicut ipse nominat Matth: 20.

Quanquam igitur iusticia Dei, id est, lux & rectitudo diuina & perfecta obedientia est in filio, tamen ipse fit pro nobis peccatum, id est, quiddam reum coram Deo, & ira Dei in ipsum effunditur. Etsi enim genus humanum per misericordiam

T S à Deo

PRÆFATIO IN II. EPIST.

à Deo recipitur, tamen etiam iusticiæ dis-  
 nã satisfieri oportuit, ac inenarrabili co-  
 pulatio misericordiæ & iusticię facta esse  
 receptum est genus humanum, si pœna  
 solueret aliquis in genere humano. Sed  
 ut ualeret pœna pro alijs, hunc redempto-  
 rem oportuit esse sine peccato. Ideo qui  
 demptor dicitur, quia precium pro nobis  
 persoluit. Fit igitur peccatum, id est, in  
 um quiddam, sentit horrendam iram pater-  
 ni patris, contra omnium peccata, quod  
 ipse se tuis & meis & omnium peccatis  
 polluisset. Huius doloris magnitudinem  
 nulla creatura satis intelligere potest.

Contra uerò tibi & omnibus creden-  
 tibus tribuit id, quod in cœlo summum  
 est. Cũ ipse sit iustus iusticia Dei, id nobis  
 tribuit, primum imputatione et inchoatione,  
 ne, postea etiam consummatione. Nos qui  
 re ipsa sumus immundi & rei peccati, regimur  
 per filium, pronunciamur non reus  
 sed iusti, Deo iustificante, id est, acceptante  
 te nos, & simul renouante & uiuificante.  
 Nihil maius dici aut cogitari potest. Inquit  
 Esaias capite 61. Gaudens gaudebo in  
 Domino, & exultabit anima mea in Deo meo. Quia in-

me uestimentis salutis, & indumento iusticiæ circumdedit, & est ipse sicut sponsus in Sacerdotali ornatu, & nos sicut sponsa: ornata monilibus, Primum inquit se lætari non uiribus naturæ nostræ, aut ullius creaturæ auxilio, sed gaudebo inquit in Domino Deo meo. Gaudeo me reconciliatum esse Deo, & me ipsius Dei opere a summis malis liberatum esse, & iam in eo uiuere uita æterna. Induit me, inquit, uestimento iusticiæ, id est, tegit me remissione peccatorum, & imputatione iusticiæ, imo & effectione nouæ & æternæ iusticiæ. Ipse tanquam uestem mihi circumdat suam iusticiam, quæ mihi imputatur, & simul nouam & æternam iusticiam in me inchoat. Vestit me etiam salute, id est, uita æterna, & alijs donis in hac uita & post hanc uiram, Et ipse est sicut sponsus in sacerdotali ornatu. Filius Dei est sponsus Ecclesiæ, uere eam diligit & seruat: Amplectitur autem eam in sacerdotali ornatu, Primum quia ipse est summus Sacerdos, offerens se ipsum pro nobis, prostratus coram patre, deprecans pro misera sponsa, deinde etiam resuscitatus adiungens eam sibi, & ornans



PRÆFATIO IN IL. EPIST.

ornans eam Spiritu sancto, & semper pro  
ea intercedens, instituens & conseruans  
ministerium, protegens & saluans eam.

Astat & ipsa apud sponsum, decorata  
similibus ornamentis, congruentibus huius  
sponso, foris cruce, intus remissione pec-  
catorum, Spiritu sancto, imputatione iusti-  
ciæ, & deinde æterna iusticia & uita, huius  
uni sponso addicta, non polluta ullis Ido-  
lis, ardens dilectione huius sponsi, & per  
ipsum adducta ad æternum patrem, & la-  
ta in omni æternitate celebrans Deum, fru-  
ens eius luce, sapientia, iusticia, & uita.  
Hæ sunt illæ æternæ nuptiæ, ad quas hæc  
sponsa ornata à sponso ducitur. Talium  
dictorum collatione fit illustrior hic locus  
Pauli.

In sexto capite, postquam antea do-  
ctrinam Euangelij recitauit, addit adhorta-  
tionem, ut inchoata dona retineamus &  
exerceamus, & miscet consolationes. No-  
minatim uero prohibet confusiones reli-  
gionum. Iubet ut uitent Idolorum cul-  
tus & sacrificia, quæ Idolis fiebant. Fuit  
autem mos, ex sacrificata carne conuiuia  
instruere, ad quæ familiæ totæ conuoca-  
bantur. Hæc contagia prohibet, licet  
nunc necesse est pios fugere profanatio-  
nem

nem cœnæ Domini in Missa pontificia, adorationes panis in circumgestatione, inuocationes mortuorum, ut in enarratione copiosius diceretur.

In septimo capite repetit priorem adhortationem, ut uitemus Idola. Et statim postea lenit eorum dolorem, quem attulerat eis indignatio Pauli, Vbi mira sollicitudo Apostoli conspicitur. Non uult relinquare in animis eorum ullam suspicionem animi exulcerati, sed uult illos certò scire, penitus deletam esse offensionem, ut sit firmior beneuolentia, & ne dissidia orientur, quod fieret, si similitates tacitè manerent reliquæ. Inserit autem necessariam doctrinam de conuersione seu pœnitentia, partem esse ministerij in Ecclesia arguere peccata, & oportere in conuersione dolores oriri. Hæc tota sententia referenda est ad communem doctrinam de Contritione, de qua dicitur: Sicut Leo contriuit omnia ossa mea. Et Esaiaë 66. Ad quem respiciam: nisi ad humiliatum et contritum spiritu &c. Et Psalmo 50. Sacrificium Deo spiritus contribulatus, cor contritum & humiliatum non despicias. Item Deut: 4. Deus ignis consumens est.

Vult Deus aliquo modo agnosci  
pecca-

PRÆFATIO IN II. EPIST.

peccata, & iram suam aduersus peccata. Non uult eam negligi, & damnat secum & ferrea corda, ut apud Ieremiam capite 8. Erubescere nescierunt. Esa; 4. 8. Frons tua ænea. Et Zacha: Posuerunt cor suum uelut adamantem. Et Paulus ad Ephesios ait, impios esse ἀπειθήνοτας, id est, sine dolore, securos, contemnentes iudicium Dei. Hæ tristissimæ conciones obseruandæ sunt, ut sciamus necessariam esse contritionem, quam sic nominant, scilicet ueros pauores & dolores propter iram Dei aduersus nostra peccata.

In octauo & in nono adhortatur Corinthios, ut collatione elemosynæ iuuent Ecclesias in oriente, quæ indigebant aliena liberalitate, & quia multi pij ex suis possessionibus expellebantur, & quia tunc Claudij Imperatoris tempore fames aduersa fæua erat, ut modij præciū fuerint 6. drachmæ, cum usitatis annis esset una drachma, ut si Lipsici Medimni præcium sit usitatum dimidius Ioachimicus, tunc uenditus esset tribus Ioachimicis. Talis difficultas fuit & in Germania anno 1517.

Multa sunt autem dicta insignia in hac adhortatione. Fit mentio æqualitatis. Hic non intelligatur æqualitas ἀνάλογον.

Am.

Arithmetica, Nec fingamus Paulum doce-  
 re Platoniam rerum communionem, aut  
 Spartanam exæquationem facultatum, ut  
 Anabaptistæ finxerunt. Certissimum est. n.  
 in Euangelio non constitui politias exter-  
 nas, sed adprobari rerum distinctionem,  
 & legitima imperia, ut suo loco copiosius  
 dicetur: Sed loquitur Paulus de æqualita-  
 te non domini & possessionis, sed usus in  
 communicatione uoluntaria hominis be-  
 nefici erga egentes, iuxta dictum: Fontes  
 tui deriuentur foras, & tu Domi-  
 nus eorum maneto. Tota hæc colla-  
 tio uoluntaria est, nec necesse est præcisè  
 eam ad Arithmeticam uel Geometricam  
 uel Harmonicam proportionem accom-  
 modare. Manifestum est sceleratum esse,  
 facere æqualitatem proportione Arith-  
 metica, ut non plus numero possideat Isa-  
 ac, quam Ismael. Nec necessaria est equali-  
 tas proportione Geometrica. Non neces-  
 se est consulem duplo plus habere, quam  
 alium ciuem, aut Consulem duplo plus  
 conferre, quam alium ciuem. Magis con-  
 gruere illa collatio cum Harmonica pro-  
 portione uidetur, in qua nec proportio-  
 num, nec differentiarum æqualitas est, sed  
 sicut se habet maximus terminus ad mini-  
 mum,

PRÆFATIO IN II. EPIST.

mum, ita se habet differentia maximi & medij ad differentiam medij & minimi ut 3. 4. 6. Senarius est duplus ad tria. Ergo & differentia maximi termini & medij licet 2. erit dupla ad differentiam medij & minimi, quæ est unitas. Ita sint Lucullus Atticus 4. & Cicero exul egens 3. Si Lucullus dat duo talenta exulanti, det Atticus unum.

Sed tamen quia uoluntaria collatio est, non necesse est ad hæc uincula astringi. At Paulus ipse aliquoties testatur, se non postulare hanc collationem ita, ut cogitatum ullum existimetur, sed se de uoluntaria liberalitate loqui. Non igitur nouam pietatem Platoniam uel Anabaptisticam constituit.

In capite nono commonefacit etiam de promissionis diuinæ, sicut in Euangelio dicitur Lucæ 6. Date & dabitur uobis. tenendum est discrimen promissionis. Alia est propria Euangelij promissio reconciliationis, qua tantum propter filium Dei Gratis exhibentur remissio peccatorum & imputatio iusticiæ.

Aliæ sunt legales, quæ ualent in conciliatis. Vult enim Deus probare operibus reconciliatorum etiam sua quædam

dam præmia dare, ut uidua Sareptana alitur, quia fuit liberalis erga Eliam. Tribuamus Deo ueritatem, & speremus ac petamus hæc præmia, & hac spe & nos ad benefaciendum excitemus.

In decimo capite, 11. & 12. addit refutationem Pseudoapostolorum, qui spargebant Iudaicas opiniones, & gentibus imponere Ceremonias Iudaicas conabantur, ac somniabant, Imperium Messiae tale fore, in quo politia Iudaica in totum mundum proferretur. Hi & aliorum Apostolorum exempla allegabant, qui adhuc in Iudæa & uicinia patrijs ritibus utebantur.

Opponit autem Paulus non solum recitationem suorum laborum, sed etiam testimonia diuina, quibus à Deo ipsius doctrina confirmata est. Inter hæc testimonia recitat singularem patefactionem diuinitatis ipsi ostensam, ait se raptum esse in tertium cælum, quod intelligo dictum esse Hebreorum more, qui cælum nominant etiam hunc aerem sub Luna. Erit igitur imum cælum aer: Secundum, orbem omnes, quibus uehuntur lumina Planetæ & Stellæ: Tertium, arcana sedes Dei, in hac ostensa est diuinitas Paulo. Nec opus est

V. curiosè

PRÆFATIO IN II. EPIST:

curiosè quæri de hac singulari ostensione,  
 qualis fuerit, sicut nescire possumus, quo-  
 modo se Moyse Deus in rupe ostendit.  
 Et si enim multæ piæ mentes interdum cla-  
 riorum lucem in consolationibus habent,  
 tamen ostensiones factæ Patribus, Pro-  
 phetis & Apostolis, illustriores sunt, &  
 nos scimus oportere nos fide acquiescere  
 in uerbo, sicut scriptum est: Beati qui con-  
 dunt & non uident. Et quid hoc sit fide  
 acquiescere, experientia docet, cum magis  
 dolores fide & spe leniuntur, ut dicit Pau-  
 lus: Iustificati fide pacem habemus. Nec  
 hoc quærendum est, quales in Paulo fuerint  
 dolores, qui hic nominantur *σκολοπιζα*  
 in carne, tantum stulta opinio abijciatur,  
 quæ fingit fuisse incendia libidinum. Ex-  
 istimo autem fuisse singulares terrores,  
 quales sæpè describuntur in Psalmis, ut  
 cum Dauid inquit: Non est pax ossibus  
 meis, Et uariæ sunt luctæ fidei de multis  
 doctrinæ partibus, de Ecclesiæ periculis,  
 de priuata salute, in quibus animi ualde  
 cruciantur. Tales cruciatus significat, cuius  
 nominat *σκολοπιζα*, id est, sudem seu pa-  
 lum præacutum, quia uetus supplicium  
 fuit hominem configere palo, quod no-  
 minabant *ἀνασκολοπιζα*, quod nunc

que Turcis usitatum est, Non enim leues molestias significat.

Et recenset ibi Paulus dulcissimam consolationem, Ait sibi petenti responsum esse, sufficit tibi gratia mea, nam potentia mea in infirmitate perficitur, Manent in alijs aliæ imbecillitates. Semper autem in conspectu sit hæc consolatio: Exuberat gratia supra delictum. Hanc consolationem hic proponit, recitans hæc uerba: Sufficit tibi gratia mea. Deinde præsentia Dei & auxilium infirmis ostenditur. Fit conspectior Dei præsentia, cum defendit Daniele inter leones, quam si inter Barbaros homines eum tegeret, quos uideretur ipse suo consilio posse flectere. Sic toti populo redeunti ex Babylone fit conspectior præsentia Dei, cum defenditur imbellis multitudo, quæ nec præsidia, nec mœnia habebat, quàm cū ante exilium haberet mœnia & exercitus. Et finit Deus accidere nobis inextricabilia mala humanis consilijs, ut destituti alijs auxilijs confugiamus ad ipsum, & liberati, fateamur nos diuinitus seruatos esse, ut in Psal: dicitur: Pater & mater dereliquerunt me, Dominus autem suscepit me. Item Orphanus tu eris adiutor. Item Psalm: 59. Non

V 2 egredie-



II. EPISTOLA AD

egredieris Deus in uirtutibus nostris, da nobis auxilium de tribulatione, et uanitas uultus hominis.

In ultimo capite addit comminationem: Si uenero inquit, ac uidero uos non esse emendatos, utar potentia Spiritus ad puniendos aliquos. Significat enim in aliquibus imprecaturum esse morbos, aliquibus mortem, sicut Petri uoce interfectus est Ananias, Act: 5, Et Act: 13, Elymas magus uisum amisit imprecatione Pauli. Sed mitigat Paulus hanc comminationem, quia ait, se prius uelle auditis rebus causas cognoscere.

Addit etiam dictum memorabile, quod saepe citatur contra Tyrannidem: Data est mihi potestas non ad destructionem, sed ad aedificationem, id est, uult nos Dominus uti potestate, non ut priuatis affectibus morem geramus, ut Tyranni abutuntur potestate, sed uult nos ea uti ad aliorum salutem, primum singulos emendari cupit, & poenam omittere, Deinde poena necessaria est castigandis aliquibus, pro sit exemplum caeteris.

Haec argumentum Epistolae secundae ad Corinthios recitatum est. Facit

Hus enim singulę partes intelligi poterunt, si Lector primum considerabit summas rerum et seriem, & animaduertet, quę sint occasiones, cur alibi alias materias instituat. Nunc addemus breuem enarrationem ipsi orationi Pauli.

EPISTOLÆ SE-  
CVNDÆ AD CORIN-  
THIOS CAPVT PRIMVM  
ET SECVNDVM.

IN primo & secundo Capite excusat se, quod non redijt Corinthum statim, sicut spem ostenderat. Orditur autem à gratiarum actione, ut sit sæpissimè, quia Exordijs familiaria sunt uerba affectuum. Deinde narrat se in magno periculo in Asia fuisse, & petit se iuari Ecclesię precibus, ut plures celebrent beneficium Dei, & Deo gratias agant. Hęc sunt initia primi capituli.

De inscriptione & salutatione nihil iam dicam, quia enarratio aliās sæpè repetita est.

V 3 In

## II. EPISTOLA AD

In Exordio agit Deo gratias, quod in afflictionibus ipsi opitulatur. Et hoc fieri Ecclesiae causa. Hic copiosa doctrina continetur, quare Ecclesia subiecta sit cruci, & quod certum sit, adesse ei Deum in afflictionibus, sicut apud Esaiam dicitur. Habitare Deum in afflictis, scilicet ijs, qui ad Deum conuertuntur, & fide accipiunt remissionem peccatorum, & petunt & expectant auxilium, iuxta dictum: *Vultus* ego dicit Dominus, nolo mortem peccatoris, sed ut conuertatur & uiuat.

Hæc doctrina de Lege iudicante peccatum, & de consolatione in afflictionibus. quæ in Euangelio proponitur, alibi prolixè recitata, hic mente repetenda est. Et præcipuè consideretur hæc collatio. *Leuiticus* dicit: Deus est ignis consumens. Hic ait Gratias ago patri miserationum, & Deo omnis consolationis. Affirmat Deum uerè exaudire afflictos, qui conuersi petunt & expectant auxilium.

Hic autem singularem causam finalem addit, pertinentem ad doctores, Ideo Doctores magis exercentur afflictionibus & liberantur gloriosius, ut Ecclesia inuocet

ens eorum exempla confirmetur in utraq[ue] re, in perferendis ærumnis, & in fide cer-  
nente præsentiam Dei, & petente & expe-  
ctante mitigationem aut liberationem.  
Ideo sic ait: Consolans nos in omni affli-  
ctione, ut possimus ipsi consolari alios ea-  
dem consolatione, qua nos erigimur, id  
est, hac asseueratione, quod Deus certo  
nobis adsit, & opem ferat, Item: Siue tri-  
bulamur, ideo affligimur, ut exemplum  
patientiæ & liberatio Vobis profit, & uos  
erigamini fide in similibus calamitatibus.  
Siue consolatione erigimur, fit hoc quoq[ue]  
uestra causa. Sic alibi inquit: Sis typus fi-  
delium in fide, in Spiritu &c.

*Non enim uolumus uos  
ignorare.*

Post gratiarum actionem, qua inchoat  
Epistolam, addit narrationem de suo  
periculo, quod ait fuisse tantum, ut nulla  
humana ope seruari potuerit. Hic de cau-  
sa finali addit memorabilem sententiam.  
Ideo Ecclesia talibus ærumnis oneratur,  
ex quibus eluctari humanis consilijs non  
potest, ut in liberatione conspiciatur præ-  
sentia Dei, & fides in nobis confirmetur.

V 4 David

II. EPISTOLA AD

David fateri cogitur, se non humana op-  
 in regnum restitutum esse. In talibus ex-  
 emplis discendæ sunt hæc conciones: *V*  
*na salus hominis.* Item; *P*erditio tua ex-  
 te Israel, tantum in me auxilium tuum.  
 Item, *P*ater & mater dereliquerunt me.  
 Dominus autem suscepit me. Item, *P*salm.  
 71. *L*iberavit pauperem, cui non erat ad-  
 iutor. Item *P*salm: 124. *Q*ui confidit  
 in Domino, sicut mons Sion non com-  
 mouebitur. *I*eremias in Threnis capite  
 tertio. *M*isericordiæ Domini, quod non  
 consumpti sumus, quia non deficiunt mi-  
 serationes eius. *M*ane redit, & magna est  
 misericordia tua, pars mea Dominus, pro-  
 pterea expectabo eum. *B*onus est Domi-  
 nus sperantibus in eum.

*P*etit autem se iuuari precibus *E*cclē-  
 siæ, & addit insignem admonitionem de  
 gratiarum actione. *D*ato beneficio pos-  
 tulat Deus gratiarum actionem, ut in *P*salm.  
 dicit: *I*nuoca me in die tribulationis &  
 eripiam te, & glorificabis me. *I*ta hic in-  
 quit, ut gratiæ agantur per multos per  
 nobis ex multis personis.

*I*dem ne significant hæc dicta? *P*er  
 multos & ex multis personis? *N*on  
 exit.

existimo idem significare. Primum hoc perspicuum est cum ait: Per multos. Vult enim multorum hominum uoce Deo gratias agi, & liberationes diuinas à multis celebrari. Sed cur ait, à multis personis? Hic plures causas significat celebrandi beneficij. Vt si plures personæ in historia aliqua loquerentur. Alij celebrent liberationem Pauli propter hanc causam, quia utile est Ecclesiæ diu superstitem esse talem Doctorem. Alij celebrent, quia gloriosum exemplum est, & confirmat multos, ut firmiter statuunt, hunc Doctorem à Deo missum esse, ac firmiter amplectantur doctrinam. Alij celebrent, quia mouentur hoc exemplo, ut ipsi quoq; ausint petere, & expectare liberationes, sicut in Psalmo ob hanc causam exemplum proponitur, ut aliq; quoq; confugiant ad Deum: Iste pauper clamauit, & Dominus exaudiuit eum.

*Gloriatio enim nostra hæc est, testimonium conscientie nostre.*

**H**IC instituit eam partem narrationis, in qua se excusat, quod non rediit Corinthum, cum quidem spem reditus eis fecisset. Ac postea aliquoties in hac Epistola

**V** s **inquit**

II. EPISTOLA AD

Inquit: ministerij sui confirmationes esse  
 multa miracula, quæ ostendebant ipsum  
 non esse impostorem, sed ministrum Deo  
 placentem & rectè fungentem suo minist-  
 terio, non insidiantem alienis facultati-  
 bus, non potentiam quærentem, non fa-  
 ctiones constituentem ad mouendas sed-  
 tiones.

Nunc orditur tantum à puritate sua  
 conscientia: Etsi nondum redij, tamen  
 nolo uos de me secus suspicari, quales  
 non redierim, quia non possim tueri do-  
 ctrinam meam contra Pseudoapostolos  
 aut pudeat me cursus mei apud uos, et  
 alibi aliquid captarim. Sed affirmo me  
 optima conscientia & apud uos, & alibi  
 fungi ministerio, me non esse impostorem,  
 sed uere circumferre incorruptam uocem  
 Euangelij, nec me seruire ulli priuatae cu-  
 piditati. Complectitur enim asseuerationem  
 & de doctrina, & de priuatis mori-  
 bus. Ideo inquit: Hæc est gloriatio nos-  
 tra, testimonium conscientia nostra, quod  
 in simplicitate & sinceritate Dei, non in sa-  
 pientia carnali, sed in Gratia Dei uersatus  
 sum in mundo. Id est affirmo optima con-  
 scientia, me nec corrumpere doctrinam,  
 nec astutè inflectere ad cuiusq; affectum

nec me priuatæ ulli cupiditati seruire. Sumamus exempla ex recentibus historijs.

Gratum faciunt Regibus, qui querunt fucos, quomodo doctrinam Ecclesiæ inflectant ad statum, qui ipsis placet, qui arte pingunt Missam, aut alios ritus.

Gratum faciunt multi, qui augent potentiam eorum, prætextu religionis, & armant populum contra eos, quos excutere conantur. Hæc artificia nec ignota nec inutilata sunt.

Ita tunc erant, qui doctrinam ad suarum factionum sensus & uoluntates astute attemperabant. Hæc se fecisse negat, & sapientiam carnalem nominat omnia talia consilia humana, uel corrupendæ doctrinæ, uel quoquo modo inflectendæ, ut aut rationi humanæ magis concinna uideatur, aut magis accommodata sit constituendæ factiosorum potentia.

Puritatem uerò doctrinæ nominat sinceritatem, sicut ad Titum ait: *ὅτι τῆς διδασκαλίας ἀδιαφορίας.*

Simplicitatem nominat, suæ uoluntatis rectitudinem, non seruientis ulli priuatæ cupiditati, aut ullorum factiosorum affectibus.



II. EPISTOLA AD

fectibus. Exempla plurima ex omnium  
temporum historijs sumi possent, Multi &  
olim & nunc palam corruerunt doctri-  
nam de iusticia fidei, quia non uidetur con-  
cinna rationi,

Vtuncq; enim norunt humanæ men-  
tes Legem, & iudicant iusticiam esse ob-  
dientiam secundum Legem, & possunt  
aliquo modo præstare disciplinam. Ha-  
singunt se mereri remissionem peccatorum  
& uitam æternam, & ignorant Messiam  
nec cernunt interiora peccata in cordibus  
tenebras & dubitationes de Deo, & æt-  
er in corde. In hac caligine humanæ men-  
tis homines proni sunt ad fiduciam super  
iusticiam, & quærunt merita in seipsis, & va-  
ria exercitia instituunt, tanquam cultum  
Dei. Ideo subinde in Ecclesia lux doctri-  
næ de iusticia fidei ualdè obscurata est, sicut  
in scriptis Thomæ & similium profusum  
silentium est de iusticia fidei, & confunditur  
discrimen Legis & Euangelij.

Tales imaginationes natas in ratione  
humana, Paulus nominat sapientiam carnalem,  
sic & alij articuli fidei corrupti sunt  
dum quæritur concinnitas cum ratione  
aut seruitur affectibus hominum, ut nunc  
Ebion negabat Messiam esse filium Dei, &  
multi

multi contendebant, non esse omittendas  
Ceremonias Mōsaicas, ne pulcherrima po-  
litiā Israelitica dissolueretur.

Ex his exemplis mediocriter intelligi  
potest, quid Paulus hic uelit, cum affirmat,  
se sincerē docuisse, nec corrupisse doctri-  
nam opinionibus aut affectibus humanis.

Quæstio de gloriatiōe conscientiaē  
alias sæpē tractata est. Sed tamen breuiter  
hic quoq; monendi sunt iuniores de his  
sententijs, quæ discrepare uidentur. 1. Co-  
rinth: 1. Non gloriatur omnis caro coram  
eo. Aliter uerō dici uidetur 2. Corinth: 1.  
Gloriatio nostra est testimonium consci-  
entiaē nostræ. Altera prohibet gloriatio-  
nem in ulla re nostra: Altera admittit glo-  
riationem, si nullum sit uulnus consci-  
entiaē.

Sed nequaquam discrepant hæ sen-  
tentiaē, suo ordine collocataē. Nemo glo-  
riatur, scilicet de iustificatione coram Deo;  
id est, nemo cogitet se iustum esse ullis uir-  
tutibus suis coram Deo, Sicut & alibi in-  
quit Paulus prorsus eadem sententiā: Ni-  
hil mihi conscius sum, sed in hoc non iusti-  
ficatus sum. Postq; autem fide per miseri-  
cordiam recepti sumus, placet iam Deo  
quodq;

II. EPISTOLA AD

quoque iusticia bonæ conscientia, & necesse  
est eam tueri, & calumnijs opponenda est,  
quia nequaquam confirmanda sunt calumnia-  
torum mendacia. Ait enim uox diuina  
Non dices falsum testimonium

Hinc & disputatio in libro Iob intelli-  
gi potest. Fatetur se non esse iustum coram  
Deo, & inquit capite nono: Verè scio  
quod non iustificetur homo coram Deo.  
Item, Deus est, cuius iræ nemo resistere  
potest. Sed affirmat se nullum habere  
uulnus conscientia, sicut eum accusabat  
sui amici. Non docui falsa, mea guberna-  
tio non fuit Tyrannica, non sum pollutus  
adulterijs. Ideo inquit capite 27. Ius-  
tificationem meam, quam cæpi tenere,  
non deseram. Neque enim reprehendit  
cor meum in omni uita mea.

*Quotquot enim promissiones  
Dei, in ipso sunt Etiam  
& Amen.*

**N**ondum recitauit causam, cur non  
dierit Corinthum, sed tantum ait,  
esse leuitati tribuendum, quod iter  
lit. Addit autem signum, quo ostendit

nōn esse uanum & leuem, quia inquit, cognouistis me in ministerio meo fuisse ueracem, & doctrinam in uobis efficacem fuisse, Vos dona Spiritus sancti accepisse, & multis miraculis Deum testificatum esse, me nequaquam esse impostorem. In hanc sententiam inquit: Fidelis est Deus, quod sermo noster apud uos non fuit etiam & non, sed uerax & efficax in Deo.

Deinde addit generalem sententiam, promissiones diuinas ratas & firmas esse.

Postq̄ uerò tradidit generalem sententiam de promissionibus diuinis, addit exemplum de sese & de Ecclesia Corinthia: Cum promissiones sint ratæ, & in Euangelio certum sit promissa esse hæc bona, reconciliationem & Spiritum sanctum, & hæreditatem uitæ æternæ, non existimandum est, nostras conciones tantum esse inania *δελκτῆρια*, sicut pueris narrantur fabellæ de fortunatis Insulis, aut de campo Elisio, sed certissimum est, nos bona promissa in Euangelio accipere, & iam sentitis in corde initia nouæ lucis & Spiritum sanctum, qui est pignus & arrabo, qui ostendit certo Deum nobiscum esse, et nobis daturum esse uitam æternam. Hac sententie membrorum considerata, oratio magis  
perspi-

II. EPISTOLA AD

perspicua erit, et magnitudo rerum de quibus loquitur, magis conspicietur.

Sciunt iuniores uocabulum arabo factum esse ex Ebræo ארבעה quod significat spondit, seu fide iussit. Inde arabo dicitur proprie in emptionibus aliquod datum ad hoc, ut sit testimonium confirmatæ emptionis. Ita effusio Spiritus sancti in corda credentium, quam sentiunt uera consolatione, est testimonium reconciliationis & præsentia Dei, & uentura hæreditatis uitæ æternæ. Sicut Romanus 8. dicitur: Ipse Spiritus testificatur nobis spiritu nostro, quod simus filij Dei. Si autem filij, etiam hæredes sumus. Sic & apud Zachariam dicitur: Effundam super domum Dauid Spiritum gratia & precum. Nominat Spiritum gratia, Spiritum sanctum procedentem à patre & filio, erigentem nos in ueris pauoribus, uera consolatione uiuificantem corda, quæ consolationem sentientes audemus accedere ad Deum & eum inuocare. Idcirco postea nominatur Spiritus precum,

ἐγὼ δὲ μάρτυρα τὸν θεὸν ἐπι-  
καλοῦμαι.

HIC

**H**IC tandem iuramento addito recitat causam, cur non redierit Corinthum, Quia si uenisset, aliquos durius castigasset. Cum autem intellexisset, eos magno in dolore esse propter obiurgationem, quam in priore Epistola scripsit, noluit eis augere moesticiam durioribus exemplis, si reuersus aliquos fulmine Spiritus sui interfecisset, ut Petrus Ananiam interfecit. Hic apparet, quātum incendiū fuerit in Apostolica indignatione & zelo. Significat igitur, ideo se non rediisse Corinthum, ne ea indignatio corā magis inflammaretur, sicut alioqui prudentes, cum sentiunt se irasci, uitant congressus eorum, quibus irascuntur.

Obseruandum est autem hoc loco exemplum iuramenti, quod ostendit, concessum esse Christianis iurare, ut alibi copiosius dicitur.

Inde autem existimari potest, fuisse magnas causas huius indignationis. Haud dubie aliqui fanatici & superbi Pseudoapostoli cum sua factione ualdē turbauerant Ecclesiam Corinthi. Sed tamen Paulus iram reprimat. Quare mox recitata causa, cur non uenerit, intexit occupationem, ut occurrat tacitae obiectioni. Pote-

X rans

II. EPISTOLA AD

rant enim aliqui minus uerecundi dicere:  
 Quid minitaris nobis? Quale imperium  
 tibi sumis? non ideo amplexi sumus Eu-  
 angelium, ut tu in nos Tyrannidem exer-  
 ceas, si tam periculosa seruitus ferenda est,  
 potius ad Ethnicos redeamus. Huic ob-  
 iectioni occurrit hoc modo: Non mihi  
 sumo in uos imperium. Non quero po-  
 tentiam aut opes, sed minister sum salutis  
 uestræ, idque dicit blandius, gaudij uestræ  
 sequor regulam mihi à DEO traditam,  
 qui hoc nostro ministerio uocat uos ad  
 salutem, in quo tantum ea ago, iuxta  
 regulam à Deo traditam, quæ uobis salu-  
 taria sunt: Et hæc donec fide statis, uobis  
 grata erunt.

Iam hic discrimen politicæ potestatis  
 & ministerij Euangelici consideretur, &  
 aliàs sæpè dicitur. Potestas politica  
 corporali coercet, & punit inuitos,  
 Romani recepta Capua, Senatores Capua-  
 nos ad palum deligatos securi percussit,  
 runt inuitos, Sed potestas Ecclesiastica  
 nil agit uel corporali, non habet ar-  
 ma & exercitum. Hæc ali-  
 bi copiosius enar-  
 rantur.

CAPVT

## CAPVT II.

*Deceui apud me ipsum.*

**I**nitium secundi capituli pertinet ad finem proximi. Narrat enim pluribus uerbis, cur non redierit, uidelicet ne eius mœsticiam seueritas aliqua augeret. Et mitigat obiurgationem in priore Epistola scriptam, subinde repetens commemorationem suæ erga ipsos beneuolentiæ, & uicissim Corinthiorum erga ipsum obseruantiam. Ait se lachrymantem scribere.

Postea addit expressam absolutionem hominis antea damnati propter incestam consuetudinem cum nouerca, qui ad pœnitentiam redierat. Ac primum hic sciendum est, hoc exemplum inter illustria testimonia recitari, quæ confirmant lapsos post Baptismum redire ad pœnitentiam posse, & redeuntes recipiendos esse.

Coniungit autem suam sententiam cum illius Ecclesiæ uoce: *Cui ignoscitis & ego ignosco.* Ita uoluit ordinem iudiciorum seruari, non armari ullos, ut sine cognitione pronunciarent, sicut sæpè fit à Romanis pontificibus. Sic intelligan-



II. EPISTOLA AD

tur & sequentia uerba: Ego cum ignosco alijs, ignosco uestra causa, id est non sum usus poena duriore, quam medici castigatione, quæ non interficeret fontem, ne uobis maiorem dolorem afferrem, & uestros animos ab Euangelio alienarem. Et nunc absoluo eum profusus, & consolatione uera erigi uolo, ne diaboli invidia in hoc dolore eum impellant in desperationem & in exitium. Noui iniquas cogitationes hostium, scio Diabolos insidari Ecclesiæ, & intentos esse in occisionem, ut oppressos moestitia, urgeant. Non addo hic longiorem enarrationem. Sicut est enim commune facere Lectorem, ut exemplum obseruet, de modo condemnandi lapsos, & de recipiendis conuersis. Longior doctrina de conuersione alibi recitatur.

ἀλλὰ ἀποταξάμην αὐτοῖς, ὅπως  
θῶν εἰς μακεδονίαν.

**N**arrat itinera sua, ac adparet in narrationibus sæpè peruagatum esse in minorem Asiam, & aliquoties inde in Europam nauigasse. Verbum ἀποταξάμην significat, indicans discessum alibi. Sicut Lucæ 9. Usurpatur & in Actis capite

pite 18, Est autem in uerbo hæc Emphas, ordinare apud alios, quæ ad discessum pertinent. Est igitur & forense uerbum ἀποτάξασθαι τῆ κληρονομίᾳ cedere hæreditate, iudicare, profiteri se nolle hæreditatem adire. Et Cyrillus dixit, εἰς νοῦν μὴ λαβόντες πλὴν σὺν ταξίῳ χριστοῦ, ἢ πλὴν ἀπόταξις τοῦ διαβόλου: Non cogitantes se fœdere coniunctos esse cum Christo, & renunciaſſe Diabolo.

τῷ διαμβεύοντι ἡμᾶς ὡς ῥῶ  
χριστῷ.

**A**git gratias Apostolus DEO, quod a quantum magnis ærumnis & certaminibus passim exerceatur, tamen seruetur, & habeat docendi locum, & colligat aliquem cœtum, sicut nunc mirum est, adeo aduersantibus pontificibus & Regibus, tamen Deum alicubi, & ministerium Euangelij & Ecclesias seruare. Pro eo beneficio nos quoque Deo gratias agamus, & cogitemus esse uictorias & triumphos filij Dei, reprimentis diabolos & eorum organa.

Verbum διαμβεύειν aiunt factum esse ἀ δριου, id est, folium fici, quia dicunt  
X 3 olim

II. EPISTOLA AD

olim uictores coronatos esse folijs ficorū,  
quia uictoria est dulcis. Ἀμβή est margo  
uel extremitas, ut corona imposita capiti  
aut cæteris ornamentis. Est autem dī-  
milis significatio in constructione. Hic in-  
quit: Ago gratias Deo uincenti & trium-  
phanti in nobis per Christum. Hic per-  
sona coniuncta triumphanti significatur.  
In Colossensibus accusatiuus significat  
personam hostilem, ducit in triumphum  
Diabolos.

*Bonus odor sumus Deo.*

Sumpta est Metaphora à consuetudine  
Sofferentium accensa thura, quæ fumos  
fragrantes exhalant. Ac ut illi halitus  
dissipantur, sic nostræ conciones in ge-  
nere humano sparguntur, & saluantes sunt  
ijs, qui eas fide accipiunt, alijs uero, qui  
aspernantur, annunciant iram Dei. Di-  
sertè autem inquit: Sumus bonus  
odor Christi, id est, conciones nostræ  
sunt halitus sparsi à Christo, & de ipso,  
qui sunt grati D E O. Ac ut accom-  
modatio sit illustrior, pinget in mente ima-  
ginem Christi tanquàm summi Sacerdotis  
coram

coram æterno patre offerentis accensa thura latè fragrantia & exhalantia fumos. Hos halitus interpretatur esse uocem Euangelij, quæ à Christo summo sacerdote per ipsos spargitur, & est efficax, quia ab ipso Christo editur, non est hominum inuentum, ut de efficacia ministerij statim prolixè dicetur in capite proximo, ubi ait, Euangelium esse ministerium Spiritus, & uitæ. Vult enim ostendere discrimen Legis & Euangelij, & refutat Pseudoapostolos, qui multa futiliter de Lege dicebant, conabantur politiam Moyli conseruare, & fingebant homines Lege iustos esse, non intelligebant, in Euangelio non constitui politiam huius uitæ mortalis, sed offerri filium Dei, qui remittit & abolet peccatum & mortem, & restituit æternam iusticiam & uitam, ut postea copiosius dicetur.

*Et ad hæc quis sufficiens est?*

**I**nerit breuem commemorationem de sua fidelitate, postea de efficacia loquetur. Ac duæ sunt sententiæ, quas tenere ambas necesse est. Prior hæc est: Certum

X 4 est

II. EPISTOLA AD

est, ministerium Euangelij efficax esse non potentia ulla humana, sed diuina, ut postea dicitur.

Hic dicat aliquis: Nihil igitur refert, a quibus aut quomodo doceatur, Si humana potentia nihil agit? Huic obiectioni respondet altera sententia, quae hic citatur: Etiam si efficacia est diuina, tamen nos oportet fideles esse in docendo, id est uocem Euangelij incorruptam tradere, sicut in priore Epistola dicit: Hoc requiritur, ut fideles simus. Ita hic inquit: Confirmit me fidelem esse, docere sine corruptelis traditam a Deo doctrinam, & iuxta teste & spectante meum cursum & iuuantem Christo. Non misceo ueritati praesentia dogmata, sicut Caupones uina corrumpunt. Non inflecto ueritatem ad affectum Iudaeorum, qui somniant regnum politicum, non ad iudicia rationis, quae putant Lege tolli peccatum, & nec Legem nec iusticiam Euangelij recte intelligit. Ad hac commemoratione de sua fidelitate referat ad alteram sententiam de efficacia, & de discrimine Legis & Euangelij.

CAPVT TER-  
TIVM.

**D**E toto suo ministerio, de fidelitate, & de efficacia prouocat initio ad testimonium ipsorum: Vos scitis meum ministerium fuisse efficax inter uos, quia & miracula uidistis, & uos ipsi ornati estis donis Spiritus sancti, dono curationis, & dono linguarum, sensistis & in cordibus uestris conuersionem & consolationem. Ergo non sum impostor, nec doctrina inanis fabula est.

In hac præfatione facit mentionem causæ efficientis, ubi manifesta asseueratio est, quæ affirmat, ministerium Euangelij esse efficax, non humanis uiribus, sed Deo ipso conuertente & uiuificante corda. Hoc testimonium opponendum est multis erroribus. Alij somniant Euangelium esse ociosam narrationem, & nihil efficere usquam, & cogitant inanem esse laborem docendi & discendi Euangelij, & nullam esse Ecclesiam. Huic pernicioso errori opponenda sunt multa dicta hoc loco & alibi. Sunt autem præcipua: Iohannis 20. Sicut misit me pater, sic ego

X 5 mitto

mitto uos, Manifestum est autem filij ministerium, fuisse efficax. Est igitur & deinceps efficax per alios, ab ipso aut mandato ipsius uocatos. Iohannis 15. Ego elegi uos & posui uos, ut uos eatis & fructum feratis, & fructus uester maneat. Lucæ 10. Qui uos audit, me audit. Romæ 1. Euangelium est potentia Dei ad salutem omni credenti. Esaiæ 55. Verbum meum quod egredietur de ore meo, non redibit ad me uacuum, sed efficiet omnia quæ uolo. Esaiæ 51. Posui uerba mea in ore tuo, & umbra manus meæ progam te, ut plantes cœlos. Iohannis 11. Non pro his tantum oro, sed etiam pro illis, qui credituri sunt per Verbum eorum in me,

Hæc & similia testimonia sint nobis in conspectu, ut certò statuamus, uerè colligi Ecclesiam Deo, quandocumq; & ubique sonat uox Euangelij incorruptæ, & id ministerium uerè esse efficax. Hanc confirmationem nobis omnibus necessariam esse perspicuum est, quæ illustrat articulum Symboli: Credo esse Ecclesiam catholicam Sanctorum communionem,

Est autem illustre testimonium hoc loco positum, de quo postea dicam. Cum promulgatio Legis non fuerit inanis, sed habuerit suos effectus, constitutionem politiae Mosaicae, & multa testimonia praesentiae Dei: Quanto magis uox Euangelij erit efficax, & uerè adferet aeterna bona, quae promittit, cum propter hoc ministerium priora omnia facta sint. Quid enim prodesset politia mortuis patribus Abraham, Isaac, Iacob, qui eam nunquam uiderunt? Alia igitur maiora bona expectarunt. Sed de his uerbis in textu postea dicemus.

Alij somniant: Etiam si non est inanis fabula Euangelium, tamen est tantum lex, & hac disciplina homines sunt iusti, quam praestant uiribus humanis naturae utcumq; imitantibus Legem.

Huic falsae imaginationi, de qua cum Pseudoapostolis semper dimicat, opponit sequentem antithesin: Deus fecit nos ministros non literae, sed Spiritus, Litera enim occidit, sed Spiritus uiuificat.

Hic primum appellationes discernantur.



II. EPISTOLA AD

tur. Origenes & multi alij, sicut Pseudo-  
apostoli, cogitarunt Euangelium Legem  
esse moralem, & eo commodiorem, quam  
fuit Mosaica, quia est expeditior, nec oner-  
at gentes Ceremonijs. Et literam intelli-  
git Origenes Ceremonias, Spiritum inter-  
pretationem allegoricam. Hæc Origeni-  
ca deliramenta falsa & explodenda sunt.  
Et sciendum est, literam dici omnem do-  
ctrinam Legis & Euangelij, intellectum  
literæ historicum seu iuxta sermonis pro-  
prietatem & allegorias, denique omnium  
cogitationes, bonas intentiones, conatus  
& assuefactiones humanarum uirium, sine  
Spiritu sancto accedente uerum timore  
Dei, & ueram fiduciam & inuocationem  
filij Dei, qua corda liberantur ex ueris do-  
loribus. Hæc omnia nominat literam, quia  
est, pictas imitationes in mente & exte-  
nis membris, quæ non sunt uita & mo-  
tus diuini. Sic loquitur de litera Rom: 2.  
Circumcisio cordis Spiritu non Liberata,  
& Romano: 7, Seruiamus in  
nouitate Spiritus, non in uetustate  
Literæ.

Spiritus significat uerissimè hoc loco  
Spiritum sanctum, procedentem ab æter-  
no patre

no patre & filio Domino nostro Iesu Christo. Cum enim uoce Euangelij accepta, per filium, qui est Verbum æterni patris, reconciliamur æterno patri, simul ab æterno patre & filio effunditur in corda nostra Spiritus sanctus, & uerè habitat in nobis diuinitas, liberat nos ex doloribus inferorum, & uiuificat nos, inchoat nouam lucem & sapientiam, & motus cum Deo congruentes, ut manifesta testimonia adfirmant.

Galatas quarto. Misit Deus Spiritum filij sui in corda nostra, clamantem Abba pater.

Et in Actis capite secundo. Dextra Dei exaltatus, promissionem sancti Spiritus accipiens à patre effudit eum, quem nunc uos uidetis & auditis.

Et Iohannis 14. Dabit uobis alium Paracletum, ut maneat uobiscum in sempiternum, Spiritum ueritatis.

Et Zacha: 12. Effundam super domum Dauid Spiritum gratiæ & precum. Etsi breuis descriptio est, tamen ostendit, quare detur Spiritus sanctus, & quid interfit inter iusticiam noui Testamenti & Legem, qua uel condemnati sumus in mortem

II. EPISTOLA AD

mortem, uel utcunque præstamus disciplinam. Ideo enim per Euangelium datur Spiritus sanctus, ut primum corda sentiant se esse in gratia, & agnoscant Filium Dei, per quem & propter quem datur remissio peccatorum, sicut ipse inquit Iohannes 16. Ipse me glorificabit, Spiritu sancto accendente corda, beneficia Mediatoris agnoscuntur, & uera fiducia misericordiae propter Mediatorem promissae uiuificantur. Ac simul præsentia Dei sentitur, & fit uera Inuocatio. Et quia ipse Spiritus sanctus est motor diuinus, & Lex Dei non aliter, nec in angelis nec in hominibus, nisi ipso Deo in eis lucente & eos mouente iam sunt in Sanctis initia aeternae uitae & iustitiae aeternae, sicut & mox dicitur in hoc capite tertio: Nos reuelata facie gloriam Domini speculantes, in eandem imaginem transformamur à gloria in gloriam, tanquam à Domini Spiritu, id est, nos uentis sentientes iudicium & iram Dei aduersus peccata, & rursus sentientes audita promissione & agnito Mediatore consolationem, cernimus gloriam Domini, iudicium & uitam, & transformamur in eandem imaginem, id est, huius lucis & uitae participes efficimur, & hæc gloria, id est, iustitia

iusticia & uita crescunt in conuersis, lucente in eis Spiritu Domini nostri Iesu Christi, per quem datur Spiritus sanctus.

Denique collatio literæ & Spiritus ita fit illustris, cum cogitatur utcumque, qualis fit post resurrectionem futura æterna iusticia & uita, cum Deus erit omnia in omnibus. Hic integra iusticia erit Deo ipso in nobis palam habitante & lucente. Ad illam æternam uitam & lucem confer iusticiam Pharisei alicuius, qui aut securus est, donec non sentit iudicium Dei, aut ruit in desperationem & dolores inferorum, cum sentit iram Dei, ut Saul. In tali uiro cor est sine Deo & sine uita, & sunt horreni fremitus aduersus Deum iuxta illud dictum: Cor hominis peruersum & ærumnosum.

*Idem velum in lectione veteris Testamenti manet.*

**E**Narratis uocabulis literæ & Spiritus, accommodat Paulus typum de facie Moyfi uelata. Hæc interpretatio Prophetica & Apostolica, Phariseis & Pseudoapostolis ignota fuit, qui nec Legem nec

Pro-

II. EPISTOLA AD

Promissiones intellexerunt. Primum autem historiam oportet notam esse, quæ recitatur Exodi 34. ubi dicitur, Moyfi faciem sparsisse fulgorem, ut aspici à populo non posset, ac propterea, cum loqueretur ad populum, texisse eum faciem uelamine, quod tamen ingrediens ad Dominum & loquens cum eo amouit. Huius historiæ significationem, quæ nusquam alibi traditur, Apostolus hic exponit. Manifestum est totam naturam humanam uiribus naturalibus sine regeneratione, etiam cum discit & imitatur Legem, tantum qualescunq; externos gestus Legis facere, ut Saul retinet utcunq; professionem de unico Deo, in hoc populo profectus, sed cor est plenum dubitationibus, non statuit se recipi & exaudiri à Deo, sentit se mori, & in morte non sentit consolationem & uitam. Deinde sunt alij acerrimi motus pugnantes cum Deo, Deniq; omnes homines non profani sua experientia norunt, humanas uires tantum utcunq; regere posse locomotiuam, seu externos gestus. Cum autem Deus ostendit iram suam contra peccatum, quæ describitur in Lege, fugiunt corda, & magnitudine iræ opprimuntur, & fremunt aduersus

Deum

Deum & ruunt in mortem. Ita utrunq; significatur. Populus intuetur faciem uelam, id est, Legis externa opera utcunque audit & imitatur, & hæc imitatio est iusticia politica, & Pharisaica, sed fulgorem Moyfi ferre natura hominum non potest, id est, iudicium & iram Dei aduersus peccata, quæ describitur Lege Dei, nequaquæ potest natura hominum tolerare. Sicut hic dicitur: Lex est ministerium mortis. Et experientia testatur, homines sine consolatione Euangelica ruere in æternam desperationem & mortem.

Hæc doctrina sæpè apud Paulum repetita est, ut Roman: 4. Lex iram efficit. Item, Rom: 7. Peccatum per Legem occidit me. Item 1. Corinth: 15. Aculeus mortis peccatum est, potentia uero peccati Lex. Hæc toties repetit Paulus, ut ostendat homines non fieri iustos Lege.

Quod uerò dicitur in Exodo, Moysem amouisse uelamen ingredientem ad Deum, & loquentem cum eo, & completum esse luce diuina: Significatum est, aliam esse iusticiam, qua Deo sumus accepti, & qua Deum sustinere possumus, scilicet quando filius loquens in nobis, communicat nobis lucem suam. Ita uelum Legi detrahitur,

Y hitur,

II. EPISTOLA AD

hatur, & tollitur hypocrisis, & sunt in nobis  
iusticia & uita, quam Lex describit, sed non  
exhibet, uerum filius Dei exhibet. Ideo  
hic inquit Paulus: Velum aboleri per  
Christum, Hæc sententia de uera conuer-  
sione intelligenda est. In ueris doloribus  
agnoscimus non reddi pacem conscientie  
& uitam per bona opera. Agnoscimus  
procul nos à perfectione Legis abesse, Sed  
ita reddi conscientijs ueram consolatio-  
nem, quæ est initium uitæ æternæ, cum fi-  
lium Dei agnoscimus, & promissione tri-  
us sustentamur, ut Dauid reuiuiscit, audi-  
ens & fide amplectens hanc uocem: Do-  
minus abstulit peccatum tuum. Tu  
enim agnita misericordia Dei, uiuificatus  
per filium Dei, & ad Deum accedit, imo-  
cat eum, & habet initia ueræ obedientie  
iuxta hæc dicta: Accepistis Spiritum ad-  
optionis filiorum, quo clamamus Abba  
pater. Et pertinent huc dicta omnia, quæ  
loquuntur de uera conuersione, & de uitæ  
ac iusticia æterna in conuersis, ut Ieremias  
31. Dabo Legem meam in uisceribus cor-  
dum, & in corde eorum scribam eam.

Declarat igitur Paulus hoc dictum  
quomodo uelum aboleatur per Christum  
quia mox concionatur de conuersione  
quia

quiens: Cum conuersus fuerit Israel ad Dominum, aufertur uelamen. Hanc doctrinam utcunq; in uera conuersione & consolatione discimus. Nec satis est hic de allegorijs Ceremoniarum dicere. Loquitur enim hæc collatio de Lege morali, seu de iudicio & ira aduersus peccatum, & de consolatione.

Dictum est de Litera, de Spiritu, de discrimine externæ disciplinæ, quæ uelam Moyfi faciem intuetur, & de sensu iudicij ac iræ Dei, & de consolatione. His interpretationibus consideratis, iam continua series huius capituli erit planior. Ac ualdè prodest hanc consolationem, quæ hic recitatur, in conspectu tenere, & sæpè cogitare.

*Cum ministerium mortis fuerit gloriosum, multò magis ministerium spiritus erit gloriosum.*

**V**aldè excruciantur omnium hominum animi tristi specie Ecclesiæ. Nequaquam tali gloria constituunt Apostoli Ecclesiam, ut Moyse politiam. Vagantur,

Y 2 tur,



## II. EPISTOLA AD

tur, ut erronei, & cum tantę sint dissipatio-  
nes, uidentur conatus Apostolorum ina-  
nes esse. Concutiuntur etiam dubitatione  
singulorum animi, an uox Euangelij in  
ipsis sit efficax, an sit uera, an sit aliqua Ec-  
clesia, an exaudiat nos Deus, cum tantum  
pauci homines, ac uelut seditiosi ample-  
ctantur Euangelium, et hi sint oppressi Ty-  
rannide & multis ærumnis, nec sit conso-  
ciata multitudo certo imperio.

Aduersus hanc grauissimam tentati-  
onem opponit dulcissimam consolatio-  
nem: Deus fuit efficax in constituenda  
umbra: Ergo multo magis erit efficax  
nunc exhibito ipso Messia.

Diligenter autem considerandę sunt  
adpellationes. Promulgationem Legis  
nominat ministerium mortis & condem-  
nationis, sicut alias sæpē dictum est, Lege  
tantum accusari, non tolli peccatum in hac  
misera natura. Euangelium uero nomi-  
nat ministerium Spiritus & iustitię, quia  
certum est uoce Euangelij filium Dei in  
his qui credunt, efficacem esse, qui cum in-  
ueris terroribus agnoscunt se fide accipere  
remissionem peccatorum, uiuificat eos  
Spiritus sanctus, & efficit in cordibus le-  
uitiam in Deo, & motus congruentes uoluntati

uoluntati Dei, sicut in Zacharia dictum est: Effundam super domum David Spiritum gratiæ & precum, id est, Spiritum sanctum, quo corda agnoscant se esse in gratia, & qui accendat ueram inuocationem & cæteras uirtutes. Ideo postea nominat Paulus hoc loco Euangelium ministerium iusticiæ, ubi rursus anthitesis consideranda est. Lex armat peccatum, ut alibi dictum est. Aculeus mortis peccatum est, potentia autem peccati Lex est. Sed Euangelium est ministerium iusticiæ, quia & ostendit quomodo detur remissio peccatorum, & quomodo simus iusti, & hæredes uitæ eternæ, & per hanc ipsam uocem filius Dei est efficax, & mouet corda Spiritu suo sancto, ut fide accipiant beneficia oblata. Nominat autem iusticiam hæc omnia: Remissionem peccatorum & reconciliationem, quæ fit fide propter filium Dei, & ipsum filium Dei imputantem nobis suam iusticiam, & uiuificatorem nos Spiritu suo sancto, & nouos motus congruentes Deo accendentem, sicut supra dicitur: 1. Cor: 1. Ex ipso uos estis per Christum Iesum, qui factus est nobis sapientia a Deo, iusticia & sanctitas & redemptio.

Tandem & collationem addit Paulus:

Y 3 lus;

II. EPIS: AD COR: CAP. III.

Ius : Imo tanta est excellentia gloriae Euan-  
gelij, ut promulgatio Legis, quae multa  
exempla terribilia continet, ut poenas Pha-  
raonis, & alias multorum, non sit dicenda  
gloriosa, si ad bona aeterna conferatur, quae  
affert Euangelium, & quae post resurrecti-  
onem palam conspiciuntur. Hanc esse sen-  
tentiam sequentia indicant. Cum Lex, quae  
tamen interitura erat, tanta gloria ornata  
sit, quanto magis Euangelium erit glorio-  
sum & efficax, quod non affert umbras,  
sed res aeternas. Hae tota oratio consolati-  
o est, ut sciamus Euangelium certo effi-  
cax esse, & uere sic Deo colligi aeternam  
Ecclesiam, etiam si humanis iudicijs uide-  
tur mirum, hoc modo uoce miserorum hu-  
minum res tantas effici, praesertim cum non  
constituatur certa politia, & tota Ecclesia  
sit dissipata multitudo. Aduersus haec scan-  
dala instituta est consolatio. Ideo mox in-  
quit : Habentes igitur talem spem,  
magna libertate utimur.

*Huc usq; pertexuit Philippus  
commentarium in alteram  
Epistolam ad Cor-  
inthios,*